

Діна Михайлівна Суплик-Діденко,
магістрант Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЛІКАРЯ-СТОМАТОЛОГА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПАЦІЄНТІВ

У статті представлено соціально-психологічні особливості роботи лікаря-стоматолога щодо збереження психічного здоров'я пацієнтів, зокрема дітей та дорослих. Поняття «психічне здоров'я стоматологічного пацієнта» автор розглядає як функціонування психіки особистості, що забезпечує його гармонійну взаємодію з навколишнім світом, лікарем, адекватність психоемоційної і поведінкової реакції та стан загального душевного комфорту.

Ключові слова: психічне здоров'я, стоматологічні пацієнти, лікар-стоматолог, соціально-психологічні особливості роботи лікаря-стоматолога, стресова ситуація, страх.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективна лікувально-діагностична діяльність лікаря, окрім вузькопрофесійних знань, умінь і навичок, передбачає здатність до цілісного розуміння особистості пацієнта, його внутрішнього світу. Основу такого розуміння становить уявлення про складні взаємозв'язки між психічним станом людини та її хворобою. Психічне напруження, конфліктні ситуації можуть позначатися на соматичному стані хворого і викликати психосоматичні захворювання. Соматичні захворювання, у свою чергу, впливають на настрій, сприйняття навколишнього світу, поведінку, плани і психічний стан людини загалом. Окрім особливостей особистості хворого, на внутрішню картину хвороби і реакцію особистості на неї значимий вплив здійснює фактор больового процесу, гострота початку захворювання, страх лікування тощо.

Згідно з соціологічними дослідженнями, відвідування стоматолога для більшості людей є доволі стресовою ситуацією. На сьогодні, за даними

наукових досліджень, більше 30 % опитаних респондентів різною мірою відчують боязнь перед відвідуванням стоматологічного кабінету. Щодо наших співвітчизників, то слід зазначити, що страх перед стоматологічним втручанням найбільш часто помітний у людей старшого покоління, які мають досвід лікування зубів без застосування анестезії або на власному досвіді відчули складність процедури видалення або пломбування зубів. Подібні дискомфортні відчуття міцно закріпилися у підсвідомості, а у деяких людей сформувався найвищий ступінь страху, що перейшов у тривожно-фобічні розлади. З огляду на це важливе значення для ефективності лікування має урахування стоматологами соціально-психологічних особливостей роботи зі збереження психічного здоров'я пацієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Результати аналізу наукових досліджень стосовно психічного здоров'я особистості дозволяє стверджувати, що зацікавленість цією проблемою є досить значною. Зокрема, багато робіт стосується психологічних особливостей надання стоматологічної допомоги пацієнтам дитячого віку, чинників і наслідків порушення психічного здоров'я різних верств населення, різних варіантів залежної поведінки, психоорганічних розладів різного походження, специфіки психосоматичних та соматопсихічних розладів, ефективності реабілітаційних заходів, покращання соціального функціонування пацієнтів із вадами психічного здоров'я та фармакоеконічних аспектів надання психіатричної допомоги.

Слід зазначити, що у вітчизняній психології вивченню проблем психічного здоров'я особистості також приділяється велика увага. Вчені робили спроби проникнути в таємниці феномена здоров'я, збагнути його сутність, щоб навчитися вміло керувати ним, щоб зберігати здоров'я впродовж усього життя, адже без знання про здоров'я населення та його тенденції, без прогностичних оцінок суспільство не може розвиватися повноцінно. Однак більшість досліджень з питань психічного здоров'я (В. Буторін [1],

І. Вейнгольд-Рибкіна [2]) мали медичний характер, їх метою було вивчення різноманітних проблем, які з ним пов'язані. Йдеться про нервові та психічні хвороби, відхилення у функціонуванні психічних процесів та особистісному розвитку людини, органічні синдроми й розлади тощо.

Важливі орієнтири щодо розуміння наслідків негативного впливу на психічне здоров'я особистості, а також сенсу допомоги їй містяться у працях, присвячених психології життєвого шляху особистості та активності суб'єкта життєдіяльності у критичних ситуаціях (К. Абульханова-Славська [3], Л. Бурлачук [4], І. Грабовська [4], Є. Головаха [5], В. Доній [6], І. Єрмаков [6], Г. Несен [6], Є. Потапчук [7], Л. Сохань [6], В. Татенко [8], Т. Титаренко [9] та ін.

Проте слід зазначити, що на сьогодні є лише поодинокі роботи, предметом яких є психічне здоров'я стоматологічного пацієнта.

Метою статті є обґрунтування соціально-психологічних особливостей роботи лікаря-стоматолога щодо збереження психічного здоров'я пацієнтів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України про «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги» пацієнт – це фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою та/або якій надається така допомога [10]. Щодо визначення поняття «здоров'я», то його трактують як відсутність хвороб і фізичних вад, як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя [10].

На основі аналізу науково-психологічної літератури можна дійти висновку, що поняття «психічне здоров'я стоматологічного пацієнта» позначає таке функціонування психіки особистості пацієнта, що забезпечує його гармонійну взаємодію з навколишнім світом, лікарем, адекватність психоемоційної і поведінкової реакції та стан загального душевного комфорту. Іншими словами, це стан душевного благополуччя стоматологічного пацієнта, який характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам навколишньої дійсності регуляцію його поведінки та

діяльності.

Здійснити оцінку стану психічного здоров'я на сьогодні досить складно. Дослідники щодо цього зазначають, що межа між здоровою і психічно хворою людиною досить умовна, і остаточно її визначити має право лише лікар-спеціаліст.

Результати аналізу лікарської практики засвідчують, що відвідування стоматолога пов'язане з відчуттям різного ступеня страху, стану тривоги, навіть фобії. Панічний, інтенсивний, непереборний страх, об'єктом якого є стоматологічне лікування, називають дентофобією (стоматофобією, одонтофобією). Носії дентофобії воліють переносити болісний зубний біль, займаючись самолікуванням і приймаючи сильні знеболюючі препарати, тому звертаються в стоматологічну клініку лише у край важких випадках.

Страхи і фобії – це особливий різновид психологічних розладів, що полягає в тому, що певні предмети або ситуації викликають у людини неадекватні поведінкові реакції. Особливість фобічного страху виявляється у тому, що зазвичай він спричинений не реально небезпечними ситуаціями, а такими, які у звичайних людей не викликають особливих емоцій. Страх перед відвідуванням лікарського кабінету відомий дуже багатьом людям, і протягом життя з цією проблемою стикаються практично всі. Стоматологічне втручання лякає будь-якого пацієнта, цей страх поширений серед багатьох людей, особливо у дитячому віці. Дії інших лікарів, у тому числі й хірургів, як свідчать спостереження, не є причиною такої кількості негативних емоцій.

Без сумніву, в наші дні стоматологічна процедура ніякої небезпеки собою практично не представляє, тому всі пов'язані з цим страхи повинні залишитися в минулому. Переконливими аргументами щодо цього є сучасні методи анестезії, безліч нових технологій, що їх використовують під час лікування захворювань зубів і при протезуванні. Правда, незважаючи ні на що, страх перед стоматологом не слабшає, а інколи навіть посилюється, переростаючи у дуже сильну фобію. Багатьом людям позбутися такої боязні досить складно.

Якщо говорити про передумови виникнення страху в наших

співвітчизників, то їх багато, вони мають свої особливості та причини. Наприклад, це тривале очікування в поліклініці біля кабінету лікаря, яке негативно впливає на нерви. Це також протезування зубів, що є дуже напруженою і важкою процедурою, причому деколи немає ніякої гарантії у тому, що пацієнт отримає саме те, що йому потрібно. Не останню роль відіграють і розповіді знайомих та друзів, яким довелося зазнати болю, перебуваючи в стоматологічному кріслі. Хоча подібні історії нерідко бувають сильно перебільшеними, тим не менше, таких прикладів дуже багато. Причина страху відвідування стоматологічної клініки ґрунтується передусім на власному досвіді пацієнта, якого він набув у свої попередні відвідування дантиста. І звичайно, особливу роль відіграють різні хворобливі маніпуляції, сформовані стоматологом. Як правило, це видалення зубів або лікування карієсу та інших стоматологічних захворювань.

Нерідко в літературі проводиться порівняння зубного болю з мігренню і описуються неординарні стани, які виникають при цьому виді. Це свідчить про близькість органів, які є життєво важливими – органів зору, головного мозку. Цим підкреслюється особлива значимість зубного та головного болю, його значення щодо інстинкту самозбереження. Крім цього, зубний біль має значну відмінність від інших видів, а саме – він є значно гострішим і більш вираженим, так що людина буквально божеволіє через нього.

З огляду на це психологи схильні вважати, що стоматологічне втручання викликає найсильніший страх, адже часто лікування зубів також буває досить болючим, особливо коли пацієнт не звертається до лікаря своєчасно. У цьому випадку виникає замкнуте коло, коли біль наростає, пацієнт займається самолікуванням, терпить, а коли терпіти вже не можливо – лише тоді звертається до лікаря. При цьому процедура лікування є менш комфортною, ніж за умови своєчасного звернення до лікаря.

Крім свого особистого негативного досвіду, причиною виникнення дентофобії можуть бути й інші фактори. Наприклад, неправильні методи виховання, коли неслухняну дитину батьки намагаються якось врівноважити.

Часто дорослі лякають дітей зубним лікарем, який може висмикнути зуб величезними кліщами за те, що діти не слухають дорослих. Звичайно, батьки не завжди розуміють, наскільки такі способи можуть виявитися шкідливими, оскільки дитячий страх поселяється в глибині підсвідомості, надійно там закріплюється, і потім коригувати такий стан важко.

Якщо виникає ситуація, коли людина страждає через постійний зубний біль, що стає просто нестерпним, вона просто не має іншого виходу як переступити через свою фобію і піти до стоматологічної клініки, щоб позбутися болю. Цілком очевидно, що надати допомогу такій людині буває складно. Всім відомо, що для безболісного і ефективного лікування слід звертатися до стоматолога тоді, коли виникли перші ознаки проблеми із зубами.

Важливим аспектом щодо збереження психологічного здоров'я стоматологічного пацієнта є діалог між лікарем і пацієнтом. Пацієнт не є лише клінічним випадком. Добре, коли лікар уміє організувати спілкування, спрямоване на пацієнта, правильно розуміє поведінку співрозмовника, володіє власними емоціями, гармонійно поводить себе.

Основними мотивами, які спонукають хворого до спілкування з лікарем, є усвідомлена чи підсвідома потреба в пораді, заспокоєнні, консультації, соціальному спілкуванні й, нарешті, природна потреба виговоритись і тим самим полегшити свій душевний стан. Лікарі використовують спілкування як могутній засіб впливу на моральний і психічний стан хворих та їх родичів, що є невід'ємною частиною успішного лікування. Уміння слухати, окрім простого розуміння смислу слів, потребує концентрації уваги, неупередженості й щирого зацікавлення тим, про що говорить пацієнт.

Гуманне ставлення лікаря має доповнювати його фаховість: для лікаря важливо вміти донести інформацію чіткою, зрозумілою для пацієнта мовою, адже людина, яка звертається за медичною допомогою, часто не обізнана у медицині й робить висновки про якість лікування, орієнтуючись лише на ставлення лікаря до своєї проблеми.

У наш час взаємопроникнення культур, мов, традицій, трансформація суспільних ідеалів та цінностей під впливом цивілізаційних відмінностей у способі життя, менталітеті, звичаях, релігії становлять нові виклики перед лікарем. Він має бути готовим адекватно сприймати людей іншого кольору шкіри, раси, з іншими звичаями, традиціями, одягом, віросповіданням. Глобалізація вимагає формування в лікаря толерантності до таких людей; жодна з форм несприйняття громадян інших етносів неприйнятна для медичного працівника.

Реальною проблемою у спілкуванні з пацієнтом з іншої країни може бути мовний бар'єр: лікар мусить досконало зрозуміти хворого, оскільки попередній діагноз базується на зборі анамнезу та опитуванні скарг. Щоб досягти максимального взаєморозуміння і співпраці з хворим, необхідно залучати до співпраці перекладача, використовувати всю гаму доступних методів вербального та невербального спілкування. Перед лікарем постає нагальна потреба у вивченні іноземних мов, з особливим акцентом на спеціальну термінологію.

Є також значні відмінності між культурами різних країн, які допускають або не допускають певний рівень міжособистісного фізичного контакту між лікарем та пацієнтом у процесі обстеження та лікування, що може спричинити непорозуміння. Саме тому при спілкуванні з іноземцями необхідно дотримуватися лікарського етикету ще ретельніше, ніж при огляді співвітчизників, робити це слід в присутності перекладача чи родича хворого, щоб запобігти можливим скаргам через різницю в міжрегіональних поняттях дозволеного та недозволеного [13].

Отже, основними складовими ідеального лікаря є високий рівень професійних знань, комунікативна компетентність та високі моральні якості. На відміну від «ідеального» лікаря, «ідеального» пацієнта, на жаль, немає.

Практична робота стоматолога найбільш успішна у тому випадку, коли ґрунтується на засадах взаємодопомоги, коли лікар і пацієнт допомагають один одному. Для того, щоб психологічні проблеми не стали суттєвим обмеженням

професійної практики лікаря-стоматолога, бажано оволодіти базовими знаннями про психологію пацієнта. Будуючи свої відносини з пацієнтом, лікар повинен урахувати, як мінімум, вікові особливості. Крім того, слід пам'ятати про необхідність індивідуального підходу до пацієнта. Незалежно від того, яку спеціалізацію має стоматолог, перш за все він повинен уміти грамотно вибудувати спілкування з дорослими, бо в одній ситуації дорослі – це пацієнти, в іншій – вони батьки пацієнтів, які несуть відповідальність за їхнє здоров'я, контролюючи виконання лікарських рекомендацій дитиною.

На відміну від ситуації лікування дорослих пацієнтів, з дітьми на стоматологічному прийомі часто виникають проблеми, які можуть стати перешкодою до проведення лікувальних заходів. Саме тому організація дитячого прийому вимагає особливого підходу. До основних соціально-педагогічних проблем доцільно віднести також проблеми у вихованні дітей, оскільки частою є їх гіпо- або гіперопіка [13].

У роботі з пацієнтами дитячого віку отримання згоди на стоматологічне лікування та досягнення порозуміння є доволі складним завданням для дитячого лікаря-стоматолога. Складнощі взаємин пов'язані з віковими особливостями маленьких пацієнтів: підвищеною тривожністю, нерозумінням потреби лікування, незавершеністю формування деяких рис характеру, зокрема сили волі, страхом та недовірою до лікаря. Поведінка дитини здебільшого формується з інстинктивних бажань, словниковий запас обмежений, а страх виражається гучним криком, панікою. Діти раннього та дошкільного віку не можуть спокійно реагувати на ситуації, що виникають у стоматологічному кабінеті (незвичайні звуки, яскраве світло, вимушена поза, робота лікаря в порожнині рота) [11]. У такій ситуації ефективність лікування залежить не тільки від кваліфікації стоматолога, його мануальних навичок, а й від рівня знань психологічних особливостей дитини, вміння керувати її поведінкою. На встановлення емоційного контакту з маленьким пацієнтом впливає чимало факторів, зокрема вік і темперамент дитини, ступінь її інтелектуального та емоційного розвитку, ставлення дітей та їхніх батьків до лікарів-стоматологів,

тип батьківської поведінки та виховання в сім'ї, емоційний стан персоналу клініки, організація прийому пацієнтів дитячого віку, медичний анамнез пацієнта. Для кожного віку дитини характерні певні особливості сприйняття навколишнього світу [12].

Висновки. Незважаючи на сучасні засоби і методи лікування, лікарям-стоматологам потрібно знати і враховувати соціально-психологічні особливості взаємодії з пацієнтами щодо збереження їхнього психічного здоров'я. В першу чергу йдеться про подолання страху перед стоматологічним втручанням, зменшення залежності пацієнтів від дентофобії тощо. Особливе значення має правильне виховання дітей та формування у них належного ставлення до відвідування стоматологічного кабінету.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку можуть бути емпіричні дослідження особливостей поведінкових реакцій пацієнтів на прийомі у лікаря-стоматолога, вивчення думки пацієнтів щодо проблемних питань, пов'язаних зі збереженням психічного здоров'я, а також характеристика практичної діяльності лікарів-стоматологів щодо збереження психічного здоров'я пацієнтів.

Список використаної літератури

1. Буторин, В. И. Что нужно знать о нервно-психических заболеваниях / Буторин В. И. – М. : «Медицина», 1965. – 39 с.
2. Вейнгольд-Рыбкина, И. В. О причинах психических заболеваний / Вейнгольд-Рыбкина И. В. – Фрунзе, 1971. – 18 с.
3. Абульханова, К. А. Проблемы регуляции индивидуального сознания / Абульханова К. А., Воловикова М. И., Елисеев В. А. // Психологический журнал. – 1990. – № 5. – С. 27–40.
4. Бурлачук, Л. Ф. Основы психотерапии : Учеб. пособие / Л. Ф. Бурлачук, И. А. Грабовская, А. С. Кочерян. – К. : Ника-Центр., М. : Алетейа, 1999. – 320 с.
5. Головаха, Е. И. Психология человеческого взаимоотношения / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К., 1989. – 189 с.

6. Життєві кризи особистості: Наук.-методичний посібник : У 2 ч. / Ред: В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. – К. : ІЗМН, 1998. – Ч. 1 : Психологія життєвих криз особистості. – 354 с.
7. Потапчук, Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців: Монографія / Є. М. Потапчук. – Хмельницький, 2004. – 322 с.
8. Татенко, В. А. Субъект психической активности в онтогенезе : дисс... д-ра психол. наук: 19.00.01 / В. А. Татенко. – Киевский ун-т им. Тараса Шевченко. – К., 1997. – 373 с.
9. Титаренко, Т. М. Жизненный мир личности : структурно-генетический подход : дисс... д-ра психол. н. : 19.00.01 / Т. М. Титаренко. – АПН Украины ; Институт психологии. – К., 1994. – 305 с.
10. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги [Електронний ресурс]: Закон України від 07.07.2011 № 3611-VI// Комп'ютер. інформ.-прав. система «Ліга». – Адреса в мережі «Інтернет» : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3611-17>
11. Ваганов, П. Д. Періоди дитячого віку / П. Д. Ваганов // – Медичний науковий та навчально-методичний журнал. – 2005. – № 28. – С. 3–16.
12. Ісаєва, Н. С. Психологічні особливості надання стоматологічної допомоги пацієнтам дитячого віку [Електронний ресурс] / Н. С. Ісаєва, І. І. Якубова // Новини стоматології. – 2013. – №2 (75). – С. 16–20.
13. Діденко, О. В. Урахування особливостей взаємовідносин у психологічній роботі з сім'ями співробітників правоохоронних органів / О. В. Діденко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки . – 2015. – № 1 (74). – С. 391–403.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2016

Суплик-Діденко Д. М. Соціально-психологічні особливості роботи вчителя-стоматолога по збереженню психічного здоров'я пацієнтів

В статті представлені соціально-психологічні особливості роботи вчителя-стоматолога по збереженню психічного здоров'я пацієнтів, в тому числі дітей і дорослих. Під поняттям «психічне здоров'я стоматологічного пацієнта» розуміється таке функціонування психіки

личности, которое обеспечивает его гармоничное взаимодействие с окружающим миром, врачом, адекватность психоэмоциональной и поведенческой реакции и состояние общего душевного комфорта.

Ключевые слова: психическое здоровье, стоматологические пациенты, врач-стоматолог, социально-психологические особенности работы врача-стоматолога, стрессовая ситуация, страх.

Suplyk-Didenko D. M. Socio-psychological characteristics of a dentist to preserve mental health patients

In the article the author presents social and psychological characteristics of a dentist to preserve mental health patients, including children and adults. The term «mental health dental patient» refers to an individual mental functioning, which ensures its harmonious interaction with the environment, physician, adequate psycho-emotional and behavioral reactions and general state of spiritual comfort.

The analysis of medical practice suggest that visiting the dentist is associated with a feeling of varying degrees of fear, anxiety or even phobias. Panic, intense, overpowering fear, the object of which is called dental treatment dentofobiya. Holders dentofobiyi prefer to endure a painful toothache, engaging in self and taking strong painkillers and applying a dental clinic only in very severe cases.

Despite the availability of modern drugs and treatments, dentists need to know and take into account the social and psychological features of interaction with patients to preserve their mental health. In the first place, it is about overcoming the fear of dental surgery, patients reduce dependence on dentofobiyi more. Of particular importance is the proper education of children and forming their correct attitude to visiting the dental office.

Prospects for further research in this area may be empirical study features of behavioral responses of patients to the doctor, the dentist, the study that patients on issues related to maintenance of mental health, as well as studies of dentists to preserve mental health I have patients in practice.

Keywords: mental health, dental, patient, dentist, social and psychological characteristics of a dentist, stressful situation, fear.